

Consideracions paleogràfiques a l'entorn de la monodia litúrgica medieval en l'obra d'Higini Anglès

MANUEL MUNDÓ I MARCET

Senyores, Senyors:

No sé ben bé per què els organitzadors d'aquest congrés internacional de Musicologia Hispànica, dedicat a Mons. Higini Anglès, m'han triat a mi per obrir les vostres sessions científiques. No sóc musicòleg de professió sinó un investigador dels textos antics medievals observats sobre el prisma de la codicologia i de la paleografia. Només esporàdicament he fet incursions en el camp de la codicologia musical. Potser l'explicació en seria —a més de l'amistat i benvolença del professor Bonastre— el càrrec que actualment exerceixo en la Biblioteca de Catalunya, de la qual Mons. Anglès fou durant quaranta anys (del 1917 al 1957) conservador i fins i tot l'ànima del seu gabinet de Música.

Per aquest motiu serà un goig per a mi d'invitar-vos a inaugurar aquest migdia l'exposició que, en l'ocasió d'aquest Congrés i en honor de Mons. Anglès, la Biblioteca de Catalunya ha organitzant.

Podria limitar-me a exposar aquí unes consideracions paleogràfiques tot revisant una per una les datacions i atribucions dels còdexs i fragments mencionats i descrits per Mons. Anglès en les seves obres més importants, especialment en *La Música a Catalunya fins al segle XIII*. No es tracta pas de fer una llista d'errors comesos per Mons. Anglès i de les correccions respectives, cosa que seria una desconsideració envers el seu esforç de pioner, sinó de descriure la seva tasca i intentar de perfeccionar la seva obra amb algunes de les contribucions erudites dels investigadors que hem seguit de prop i amb predilecció les seves aportacions magistrals al coneixement de la codicologia musical catalana.

L'interès pels còdexs musicals s'havia desvetllat a Catalunya al començ de segle amb l'*Iter Hispanicum* del benedictí dom Maur Sablayrolles, publicat el 1904. Miquel Rué, el 1905, hi aportà una modesta contribució des de Girona. Però qui més va influir en Mons. Anglès a trobar gust per la re-

cerca dels còdexs musicals monòdics catalans devia ser, sens dubte, el també benedictí i monjo de Montserrat dom Gregori M. Sunyol, amb la seva fonamental *Introducció a la paleografia musical gregoriana*, apareguda en català el 1925 i traduïda al francès el 1935. Sunyol dedicava sengles capítols a les notacions musicals catalana i aquitana amb exemples i facsímils trets d'una colla de còdexs també catalans.

La primera intenció d'Anglès, concebuda des de jove, era la d'estudiar el fet musical a Catalunya i països d'àrea cultural catalana, des dels orígens fins al segle XVI. Amb els anys es va anar convencent que calia procedir per períodes més reduïts, donada la ingent quantitat de documentació que oferien els nostres arxius i biblioteques a mesura que s'avançava cap al final de l'Edat Mitjana. Per aquest motiu (com ell mateix explica en la introducció), cregué preferible limitar la seva primera contribució al projecte primitiu dedicant-lo a La música a Catalunya fins al segle XIII.

Fins i tot amb aquesta limitació cronològica calia valor per a emprendre la recerca. La quantitat de notícies documentals, de còdexs examinats i descrits, de bibliografia pertinent per a cadascun d'ells i les observacions i comentaris específics que en fa resulten modèlics. Així li ho han reconegut tots els qui han hagut de recórrer i consultar la seva obra. Resseguim-la ràpidament pels capítols que fan referència al tema que se m'ha assignat d'exposar aquí, és a dir, l'estudi dels còdexs musicals monòdics litúrgics, tal com he dit, vistos des del punt de vista paleogràfic.

El primer capítol dedicat a la cultura litúrgico-musical a la Catalunya antiga estudia el tema durant els primers segles del cristianisme i especialment del període visigòtic, la legislació litúrgica dels concilis de l'època i la cultura musical que la normativa eclesiàstica suposava troben en Anglès un comentari adequat.

L'únic còdex litúrgic del període visigòtic considerat per Anglès pel seu possible interès musical és el cèlebre Oracional, conservat a Verona, però procedent de la metròpoli de Tarragona. La seva data venerable, que el situa al començ del segle VIII, i l'aparició en els seus marges d'uns signes que podien semblar neumes musicals, suscitaron l'interès del P. Sunyol. Tot i els seus dubtes sobre el significat musical d'aquests signes, Sunyol, davant la curiositat d'Anglès envià a aquest darrer unes fotografies del *Còdex Veronensis*. Anglès en reproduïx una a les darreres pàgines de l'obra dedicades a les esmenes i fa un comentari convençut, diu «que aquells signes són neumes veritables»; però perplex per la col·locació marginal dels signes es pregunta sobre el seu significat. Els creu afegits al còdex més tard, però diu que tant podrien correspondre encara al segle VIII com ja al IX; que són certament visigòtics i els més antics, per tant, de Catalunya. Anglès deia, però, la darrera paraula al P. Sunyol.

Permeteu-me afegir pel meu compte que, després d'estudiar signes semblants en algun altre document original d'època visigòtica, gosi insinuar la hipòtesi que els signes dels marges de l'Oracional de Verona no serien neumes musicals, sinó notes taquigràfiques de tipus similar a les notes tironianes. Em pregunto: Serien indicacions sobre la manera de recitar les pregàries?, o bé només indiquen l'ús litúrgic de les poques pregàries que acompanyen? Com podreu comprendre, l'interès per a resoldre aquest enigma ha de ocupar paleògrafs i musicòlegs.

Em permeto intercalar aquí una vivència anecdòtica personal que pot aclarir una mica el pensament d'Anglès sobre l'antiguitat dels neumes musicals visigòtics i mossàrabs; encara en 1964 a la introducció del vol. III de l'edició de *Las Cantigas de Alfonso el Sabio*, els considera com els més bells d'Europa. Publicat l'estudi sobre la datació de còdexs litúrgics de Toledo, en el qual proposo retardar-ne alguns que es creien del segle ix, i datar-los als segles xii i xiii, el vaig sotmetre a Mons. Anglès. En una carta emocionada del 8 de juny de 1966, acceptava convençut la meua demostració, tot i confessar la desil·lusió produïda en ell pel fet que la música visigòtica perdia els seus suposats testimonis més antics. Gairebé vaig lamentar d'haver entristit una persona tan sàvia i tan estimada. Però *l'amicus Plato sed magis amica veritas* em va tranquil·litzar l'esperit.

La unió estretíssima de la música monòdica amb la litúrgia obligava Anglès a estudiar el pas de la litúrgia visigòtica a la romana a les terres catalanes. Contra la gran majoria dels autors que l'havien precedit, i que ell analitzava un per un, Anglès es decantà per creure que el canvi s'havia esdevingut abans del segle xi, en tot cas lentament des de l'època carolíngia al segle x. Avui és vàlida plenament aquesta tendència a fixar una època més antiga per al canvi litúrgic i assegurar que a Catalunya la part fonamental de la litúrgia de la missa i de l'ofici era ja romana des del segle ix. Només una part del ritual de certs fragments i funcions fora de la missa i de l'ofici romangué la tradicional visigòtica, probablement arranjada a la província eclesiàstica narbonesa.

No em toca explicar aquí el procés de canvi i les proves que el Dr. Gros i el qui us parla hem donat en altres llocs. Sí que convé remarcar la clariïdència d'Anglès en aquest tema de la litúrgia tan lligat a la transformació de la música a Catalunya.

Deixem de banda la recerca minuciosa que Anglès va fer dels cantors a les esglésies catalanes dels segles x al xiii, prou important, però que no permet pràcticament cap comentari paleogràfic.

Tampoc no citaria el capítol IV de l'obra d'Anglès que tracta dels teòrics musicals i dels mestres catalans dels segles x al xiii, si no fos perquè hi parla llargament del paper de Ripoll en la formació musical i difusió de la

notació neumàtica catalana. Després de comparar-lo amb Moissac, Sant Marçal de Llemotges, Metz, Sant Gall i Reichenau, conclou: «Els monjos de Ripoll foren els músics que ja des de començament del segle x anaven inventant de mica en mica la nostra notació tan plena de diastemàtia». No és en l'obra que comentem on Anglès volia dir la darrera paraula, però sí que en diverses pàgines Anglès parla d'un estudi més extens que estava preparant sobre l'escola musical de Ripoll. Hi havien de figurar recerques minucioses dels manuscrits 74, 59 i 42, entre d'altres.

Del ms. 42 o *Breviarium de Musica* amb teòrics musicals des de Boeci fins al monjo Oliba (l'homònim de l'abat), còdex escrit vers el 1040, Anglès en va preparar un article per al segon volum de la miscel·lània Puig i Cadafalch, que l'IEC tenia preparat des del 1948. Les vicissituds de l'època franquista i les seves repercussions en l'IEC impediren que aquest estudi monogràfic d'Anglès veiés la llum pública en vida seva.

Enlluernat pels estudis de Rudolf Beer, de Josep Pijoan, de Llauro, de Nicolau d'Olwer i d'Albareda, que remarcaren, amb raó, la importància excepcional dels fons de manuscrits conservats fins als nostres dies, procedents d'aquell gran monestir, i per l'espectacular inventari de la llibreria ripollesa redactat el 1047, immediat a la mort del gran promotor de la cultura que fou l'abat i bisbe Oliba, Anglès atribuï, com deia, a Ripoll ser el centre d'aquella difusió.

No és pas que s'hagi de rebaixar el progrés del gran monestir pirinenc, que té la sort de posseir estudis importants sobre els seus antics còdexs. Però també és cert que en els darrers cinquanta anys s'han anat descobrint no sols fragments catalans amb neumes musicals de finals del segle ix i, per tant, anteriors a Ripoll, sinó que també s'ha vist que la cultura i la seva difusió a Catalunya fou obra conjunta d'altres monestirs, com, per exemple, Sant Cugat del Vallès, Sant Pere de Rodes, Sant Sadurní de Tavèrnoles, Sant Miquel de Cuixà, i un llarg etcètera. Als monestirs cal afegir-hi les catedrals de Barcelona, Girona, Urgell, Vic i Elna, que tingueren un protagonisme cultural i, doncs, musical que no ha estat acompanyat encara per estudis especialitzats anàlegs als que s'havien fet ja sobre Ripoll.

Però que consti que en negar l'origen necessàriament ripollès de la notació neumàtica catalana no voldria que s'interpretés com una crítica del que Mons. Anglès va fer per demostrar que Ripoll, juntament amb Vic, fou un gran centre de difusió de la música durant els segles x i xi.

L'estudi pròpiament codicològic comença en el capítol VI de l'obra d'Anglès, titulat modestament «Notes documentals sobre els llibres de cant dels segles ix a xiii a Catalunya». De fet, es tracta d'una recerca sistemàtica dels inventaris més o menys extensos de llibres litúrgics, d'entitats i de persones eclesiàstiques: monestirs, catedrals i canòniques, com també de do-

cuments d'arxiu on consten donacions singulars de còdexs. Haig de dir que per ara és el recull més extens i sistemàtic que existeix d'aquesta mena a Catalunya. La recerca d'Anglès no es limità als inventaris editats sinó que descobrí nous documents en arxius i biblioteques. Comenta els llibres litúrgics de set inventaris del segle ix; de vint-i-cinc del segle x, també d'uns vint-i-cinc de l'xi i d'uns quants més dels segles xii i xiii. Alguns d'aquests inventaris són d'importància notable: el testament del bisbe Sisebut d'Urgell del 839; el del bisbe Idalguer de Vic de 909, els dels seus successors Guadamir, el 957 i Ató el 970. Els grans inventaris, però, són en lloc eminent el de Ripoll i el de la Seu d'Urgell. El de la llibreria de Ripoll fou redactat el 1047, durant els sis mesos que seguiren la defunció de l'abat i bisbe Oliba. Anglès remarca que difícilment a Europa trobaríem per aquella data un monestir (o catedral) que posseís 13 antfoners, 10 himners, 11 missals, per no citar més que els còdexs certament amb música; i que encara Ripoll n'havia prestat alguns a la seva recent fundació filial de Santa Maria de Montserrat.

El de la catedral d'Urgell completat el 1147, un segle just posterior al de Ripoll, proporcionà una quantitat gairebé similar de llibres litúrgics amb notació musical.

Entre la quantitat molt notable de còdexs amb títols clarament de litúrgia romana ja des del primer inventari conegut del segle ix, frapà Mons. Anglès la menció d'alguns títols típics de la litúrgia visigòtica com són el *Manuale Toletanum* i l'*Ordo Toletano* en el segle ix, que ell suposava un indici segur de l'ús simultani de les dues litúrgies a Urgell. Podria donar-se perfectament aquesta alternança en uns temps en què el canvi de litúrgia no es podia fer pas per un decret, sinó per una acceptació de consens més o menys lenta. El fet admet una altra explicació pel que fa als cinc *missales toletanos* i un *prosarium toletanum*, guardats a Ripoll el 1047; creuria jo que precisament eren a la biblioteca i no a la sagristia perquè ja no eren d'ús. El mateix passava un segle després a la Seu d'Urgell, on encara es guardava a la biblioteca un *Missale toletanum*.

Ja he explicat en un altre lloc que el nom de *toletanum* o també *goticus* el rebien a Catalunya durant els segles ix a xii els còdexs escrits en lletra visigòtica, fossin litúrgics —com els mencionats per Anglès— o bé bíblics i canònics. Era un record venerable de temps passats que els nostres monjos i clergues servaven en la memòria i que custodiaven gelosament entre els tresors bibliogràfics de llurs arxius; però en tot cas —pel que fa als litúrgico-musicals— ja eren fora d'ús des de molt temps abans. És un fet, si més no palpable, que els còdexs i els fragments en escriptura visigòtica conservats a Catalunya no depassen la primera meitat del segle ix i, en tot cas, per ara no n'ha aparegut cap en notació musical.

Anglès s'entreté a remarcar l'aparició en els inventaris de certs títols característics, com són: l'*Himnarium*, que apareix per primera vegada l'any 900 i esdevé freqüent després; l'*Antifonarium* des del 901; un *Prosarium* ja el 960 i un troper (*Troparium*) el 1054, com a curiositats.

La reflexió que es fa Anglès és que si aquests noms apareixen en dates primerenques com a propietat sovint de parròquies i monestirs petits, pel fet que casualment se n'ha conservat un testimoni documental, què no devia passar amb les grans catedrals i monestirs dels que per desgràcia no se n'ha conservat l'inventari?

La part més considerable de l'obra d'Anglès dedicada a la paleografia i codicologia és, sens dubte, l'inventari dels còdexs i dels fragments amb notació musical que ofereix el capítol VII.

Abans de començar la llista, ja advertia Anglès en 1935: «Cal tenir present que a Catalunya no tenim encara un catàleg de conjunt, on s'inventariïn i estudiïn els còdexs litúrgics servats a casa nostra, o bé que, provinents de terres catalanes, es guardin avui en biblioteques estrangeres» (p. 133). Ara, en l'any 1988, ja no ens podem lamentar d'aquesta mancança, puix que els inventaris d'Olivar, de Janini i d'altres han complert aquesta tasca pel que fa als manuscrits i fragments litúrgics catalans.

Per això és més meritòria encara la contribució de Mons. Anglès. La comentaré breument. Dels 63 números del seu inventari, 30 no havien estat mai descrits com a musicals; són, per tant, descobriments o aportacions seves. Cal dir també que, a part d'algunes mencions de fragments que havia fet el P. Sunyol en la seva introducció a la *Paleografia Musical Gregoriana*, Anglès recull notícies de 90 còdexs musicals reduïts a l'estat codicològic fragmentari.

Només dos còdexs descrits en l'inventari no són d'origen català: el Tortosa, Catedral, 10, un *Missale plenarium* escrit a la Itàlia central, l'any 1055, interessant sota diversos aspectes, tant litúrgics com històrics i musicals. L'altre és un fragment de 8 folis d'un *Tonale* amb part de Responsorial conservat a la catedral de Barcelona; la seva notació i també l'escriptura permeten atribuir-lo a un monestir benedictí del centre-nord de França i del segle x, més que no pas de l'xi, com proposava Anglès.

Alguns còdexs dels estudiats per Anglès han canviat de propietari o han aparegut després de donar-se per perduts. Així, el seu núm. 13, el *Gradual d'Andorra*, del qual parlaré més endavant, ha passat de la col·lecció particular de Francesc Carreras i Candi a la Biblioteca de Catalunya, ms. 1805.

El leccionari de l'antiga col·lecció Sambola, de Girona, fou comprat d'un llibreter de Barcelona ja fa anys pel gregorianista Felip Capdevila i, a la seva mort, fou adquirit per la Universitat Autònoma de Barcelona, a Bellaterra.

Els pocs comentaris que seguiran, com ja he dit al principi, són més per completar les notícies i anàlisis que feia Anglès d'alguns còdexs, que no pas una crítica de la seva obra. Són grans de sorra que intenten emplenar llacunes inevitables que apareixen en una obra després de més de cinquanta anys.

Els resseguiré per l'ordre mateix de l'inventari tret d'alguna excepció justificada pel tema. Si ens fixem en el núm. 1 dels còdexs inventariats per Anglès (p. 134, p. 26 i p. 135), el Ripoll 74 de l'Arxiu reial o de la Corona d'Aragó de Barcelona, conegut com un *Tonarius*, on consten les entonacions o *soni* de responsos i antífones de la missa en una bella notació catalana, veurem que, seguint Sablayrolles i Sunyol, Anglès el datava del segle x sense precisar.

L'estudi paleogràfic que tinc força avançat d'altres manuscrits de Ripoll, m'ha permès d'identificar l'escrivà d'aquests cinc folis musicals de tant d'interès. Es tracta del monjo Guifred que estampà la seva firma en el ms. Ripoll 52 (núm. 6, que Anglès data del segle x), i que escrigué sencera la magnífica Bíblia de Ripoll, falsament coneguda com de Farfa, que ara es conserva a la Biblioteca Vaticana, cat. 5729. L'estudi comparatiu dels ms. sortits de la mà del monjo Guifred, actiu durant els primers decennis del segle XI, sota el govern del gran abat Oliba, em fa creure que el Tonari és datable amb una certa precisió entre els anys 1010-1020.

En la descripció del seu núm. 7, o sigui de l'Antiphonari-Responsorial de Sant Feliu de Girona, Anglès diu tot l'essencial per a encarrir-ne el valor musicològic. La netedat i precisió dels seus neumes catalans és un dels valors d'aquest còdex ja remarcat per Rué el 1905, com també per Sablayrolles i Sunyol. Recentment, Bonastre n'ha estudiat les verbetes, que ja hi havia remarcat Anglès.

La història del còdex potser havia passat més desapercebuda. Entre els textos litúrgics musicals conté un parell d'oficis en hexàmetres llatins força correctes. Un d'ells és el de Santa Eulàlia patrona de Barcelona, escrit pel mestre Renall, cosa que apunta cap a un origen barceloní del còdex. Si n'examinem l'escriptura librària, sens dubte de la primera meitat del segle XII (no pas XI-XII com es deia fins a Anglès), també sembla de la mà de Renall. Ara bé, el mestre Renall després d'ésser durant anys canonge a la catedral de Barcelona passà a la de Girona, on morí vers al 1143 (?). La trajectòria sembla clara: Renall se l'endugué de Barcelona a Girona on encara es conserva.

S'haurà de considerar la data d'escriptura d'aquest còdex en el segle XII i la categoria del seu possessor per no precipitar-nos abans d'admetre la reculada dels neumes catalans enfront dels nouvinguts aquitans en una data massa primerenca dins del segle XI.

També els núms. 10 i 13 (= Montserrat 72 i Barcelona BC 1805) han estat sotmesos a estudis que han portat a ajustaments cronològics que afecten la història dels neumes catalans. Tots dos provenen de la petita església de Sant Romà de les Bons, de la parròquia d'Encamp, al principat d'Andorra. Sunyol i Anglès dataven el de Montserrat en el segle xi.

Posteriorment, però, s'ha descobert a l'arxiu de la catedral d'Urgell, la breu i sintètica acta de consagració de l'església de les Bons, datada de 1162 i escrita de la mateixa mà principal d'ambdós còdexs. Les parròquies andorranes pertanyen de sempre a la diòcesi d'Urgell i el bisbe d'aquesta n'era notament el superior eclesiàstic al mateix temps que el sobirà temporal. No es pot creure que a Encamp tinguessin un escriptori per a produir còdexs amb la perfecció i l'elegància dels neumes musicals catalans d'aquests dos manuscrits. A la catedral d'Urgell, doncs, cal atribuir l'escriptura tant de l'acta de consagració com dels dos llibres litúrgics. La conclusió és que en un altre gran centre cultural, com era La Seu d'Urgell, els neumes musicals catalans hi eren en plena florida i vigència a mitjan segle xii.

Abans de deixar aquests breus comentaris a alguns dels còdexs musicals inclosos com a catalans en el seu inventari, voldria observar que, fora d'aquest, Anglès reproduceix facsímils de dos altres que semblen catalans d'origen. Tots dos són del segle xi i contenen el Cant de la Sibilla en llatí, amb notació. És precisament en el capítol dedicat al *Judicii Signum*, on Anglès els menciona. És curiós que del primer, el París, BN. Cat. 5302 (p. 222-223), ja diu Anglès: *Lectionarium català*: ho és, certament, tant per l'escriptura carolina típica com pels neumes catalans que l'acompanyen. No sé pas com no el va recollir a l'inventari. El segon és el París, BN. Cat. 5304, i conté també el *Judicii Signum* amb neumes aquitans potser afegits (p. 297). Per l'escriptura jo també l'atribuiria igualment a terres catalanes; però no gosaria situar-lo a una o altra banda dels Pirineus. Recentment, ha estat atribuït a Carcassona. Potser Anglès va ser prudent en no gosar comptar-lo entre els nostres antics còdexs musicals. Malgrat el que n'han dit recentment François Avril i l'equip dels seus col·laboradors, seria útil d'estudiar-los tots dos més a fons.

Permeteu-me un incís per parlar dels documents d'arxiu que poden ajudar molt a establir una cronologia paleogràfica seriosa de la notació neumàtica catalana. Mons. Anglès se n'havia mig adonat i ara en podem veure ja algunes conseqüències.

És el cas dels pergamins d'arxiu que contenen documents notariais datats amb precisió —dit sigui de passada, una de les riqueses culturals més importants de Catalunya que sense caure en una ridícula vanitat, al contrari, al legítim orgull, ens situa per damunt del nivell normal europeu.

Per una banda, els documents escrits aprofitant retalls de còdexs litúrgics musicals:

Entre els fragments de la Catedral de Vic coneguts per Anglès, aquest menciona (n. 49) un document de pergamí datat de mig segle XI que al verso conté neumes musicals contemporanis. El fet no és insòlit, encara que poc freqüent. Ho demostra que a l'arxiu de Montserrat (pergamí Bages 215) n'hi ha un altre referent al Bages del 1185, escrit palimpsest aprofitant el retall d'un full d'un tropari-prosari magnífic amb notació catalana del segle X.

Aquests documents notariais datats amb precisió permeten, naturalment, atribuir una cronologia *ante quem* als fragments de còdexs musicals d'on foren retallats.

L'altre cas és encara més important des del punt de vista de la fixació cronològica de l'escriptura musical. Es tracta de pergamins notariais en els quals el mateix escrivà o notari del document dissenyà, pels motius que sigui, neumes musicals en el pergamí.

Anglès ja havia descobert aquesta manera d'expressar l'esperit musical dels escrivans que consignaven en les imatges dels pergamins *notationes pen-nae* amb neumes ben característics (p. 193-194).

Quina alegria, doncs, no hauria tingut Mons. Anglès si hagués sabut que el pergamí original de l'acta de dedicació de l'església del Castell de Tona, del 889, contenia l'antífona *Surgite, Sancti (Dei)* sencera del ritual romà de consagració d'esglésies amb neumes musicals primitius i autògraf del mateix notari del document! I pensar que es conservaven en el fons d'arxiu que l'Institut d'Estudis Catalans custodiava a la mateixa Biblioteca de Catalunya! Val a dir, però, que els documents d'arxiu de l'IEC es trobaven encara empaquetats i sense inventariar, cosa que feia difícil no sols el seu estudi sinó fins de pensar en la possibilitat d'existència d'aquesta acta original.

Jo mateix he donat notícia d'altres casos semblants al de Tona. Així, a l'Arxiu Reial de Barcelona, en un pergamí de La Vallfogona sobre Ripoll, datat el 904, el notari prevere Wivendus acaba la subscripció amb un *Alleluia* inusitat, seguit de neumes rudimentaris.

Un altre pergamí a l'arxiu de Montserrat, procedent del Bages i datat pel prevere Wiliamund el 949 prop de Manresa, afegeix un quilisma sub amb els mots: *audite, audite itaque!*

Un altre pergamí de Sant Benet de Bages, datat el 982, conté al verso un començ d'introit amb neumes de la mateixa mà i tinta del notari del document.

Haig de continuar el parèntesi i explicar-vos la conclusió definitiva i paleogràfica —problema de crítica textual— que afecta directament la musicologia i en concret la història dels orgues, que Anglès estudia al capítol V.

De bon grat faig davant vostre una retractació.

És mèrit d'Anglès haver descobert en el text d'aquella acta de dedicació de Tona del 889 la menció més antiga d'un orgue a Catalunya i a la península ibèrica: un prevere, Àlbar, dóna a la nova església llibres i objectes litúrgics, entre els quals consta un *Organum*. No fa pas gaires anys que jo mateix i altres estudiosos, que no coneixíem encara l'existència del pergami original de l'acta, proposàrem refer una suposada mala lectura de les còpies tardanes conegudes i corregir *organum* per *orationum* o bé per *ordinum*, ja que es trobava al costat d'un *missalem* i un *lectionarium*. Però la descoberta per l'erudit amic Manuel Rovira del pergami original mencionat ha permès confirmar clarament la lectura *organum*, i malgrat que algú cregui encara en un error d'escrivà, resulta donar la raó a Mons. Anglès sortosament per a la història a Catalunya del rei dels instruments litúrgics musicals.

Mons. Anglès citava llargament també el segon testimoni d'un orgue a Catalunya, aquesta vegada el dia de la consagració de l'església monacal de Sant Benet de Bages, el 3 de desembre del 972. Meravella la descripció que fa el document de la sonoritat i potència d'aquell orgue: «Vociferabant sacerdotes et levitae laudem Dei in iubilo organumque procul diffundebat sonus ab atrio...»

El document original d'aquesta acta també es custodia a la Biblioteca de Catalunya. Serà un goig poder-vos mostrar aquests dos documents originals, fonamentals per a la història de la nostra música, al costat de l'exposició dedicada a Mons. Higini Anglès que inaugurarem després.

Per acabar aquestes reflexions sobre la monodia litúrgica medieval en l'obra de Mons. Higini Anglès, puc anunciar que avui justament ha sortit a la llum pública la reedició de *La música a Catalunya fins al segle XIII*. La reedició s'ha dut a bon terme per la demanda que musicòlegs i liturgistes d'arreu del món han fet constantment d'aquesta obra, apareguda el 1935 i exhaurida des de fa anys. Estic segur que tots n'estareu contents.